

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Vilniaus dailės akademija

PRANCŪZŲ IR BRITŲ PSICHOLOGINĖ ESTETIKA KELYJE Į MENO PSICHOLOGIJĄ

French and British Psychological Aesthetics
on the Way to the Psychology of Art

SUMMARY

The article analyzes the psychology of aesthetics transformation to art psychology in France and Great Britain at the end of the 19th and the first half of the 20th century. The most famous French and British elaborators of art psychology – Victor Bach, Henri's Delacroix, André Malraux, Jean Weber, Denis Huisman, Robert Francès, Vernon Lee, Edward Bullough – applied the principles of empiricist psychology to the investigation of artistic creativity. They directly related the phenomenon of aestheticity with the sensations of pleasure and displeasure; applied some elements of *empathy* theory, enriched by physiological aspects, to the inquiry of creative work and aesthetic perception. As a result of these theoretical and methodological innovations psychology of art become the independent branch of the psychology of aesthetics having its own subject of inquiry, structure and objectives.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje Prancūzijoje ir Didžiojoje Britanijoje išryškėjusio psichologinės estetikos transformacijos į meno psichologiją proceso tyrinėjimui. Jame pagrindinis dėmesys sutelkiamas į žymiausių prancūzų ir britų meno psichologijos kūrėjų Victorio Bascho, Henrio Delacroix, André Malraux, Jeano Weberio, Denis Huisman, Roberto Francès, Vernono Lee, Edwardo Bullough koncepcijų kritinę analizę, atskleidžiama kaip empirinės psichologijos principai buvo pritaikyti meninės kūrybos problemų tyrinėjimui. Estetiškumo fenomenas čia tiesiogiai susiejamas su meno kūrinių suvokimo patiriamais malonumo ar nemalonumo jausmais. Autorius remdamasis konkrečių teorijų analize parodo kaip atskiri *įsijautimo* teorijos elementai, papildyti fiziologiniais aspektais, perkeliama į kūrybinio proceso ir estetinio suvokimo tyrimus. Toks naujas teorinių ir metodologinių principų taikymas psichologinėje estetikoje ją paverė savarankiška meno psichologijos disciplina su savo tyrinėjimo objektu, struktūra ir uždaviniais.

RAKTAŽODŽIAI: meno psichologija, psichologinė estetika, įsijautimas, intuicija, vaizduotė, suvokimas.

KEY WORDS: art psychology, psychological aesthetics, empathy, intuition, imagination, comprehension.

MENO PSICHOLOGIJOS ATSIKIDIMAS PRANCŪZIJJE

XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais ir XX a. pirmoje pusėje buvo bandoma naujai interpretuoti kūrybos procesą, eksplikuojant empirinės psichologijos duomenis. Naujai gimstantis Vakarų meno psichologijos mokslas atmetė spekuliatyvius metafizinės estetikos ir meno filosofijos principus, pagrindinį dėmesį skirdamas suvokimo, jausmų, vaizduotės, intencijos, menininko individualybės, jo raiškos problemų analizei. Įtakingiausi to laikotarpio meno psichologijos atstovai Vokietijoje buvo Gustavas Theodoras Fechneris, Theodoras Lippsas, Wilhelmas Wundtas, Johannesas Volkeltas, Prancūzijoje – Eugène Véronas, Victoras Baschas, Henri's Delacroix, André Malraux, Jeanas Weberis, Denisas Huismanas, Robertas Francès, Didžiojoje Britanijoje – Vernonas Lee, Edwardas Bullough.

Prancūziškoji meno psichologijos tradicija, dėl stipresnio ne spekuliatyvių teorijų, o sparčiai besiplėtojančios meno praktikos įtakos, pasuko kitu keliu, nei, pvz., vokiškoji, kurioje meno psichologijos tapsmas daugiausia skleidėsi estetikos, meno filosofijos, bendrosios psichologijos, psichologinės estetikos idėjų aplinkoje.

Septintąjį XIX a. dešimtmetį Prancūzijoje iškilo antroji psichologinio pozityvizmo banga (Eugène Véronas, Gabrielis de Tarde, Théodule Ribot, Victoras Baschas), kurios šalininkai siekė pritaikyti empirinės psichologijos principus meno analizei. Estetikos ir meno teorijos, veikiamas psichologijos tyrimų, meno psichologijos problematika tuomet skleidėsi eksperimentinių metodologinių priei-

gų erdvėje. Dėl psychologizmo įtakos estetikos ir meno filosofijos specialistai pradėjo didelį dėmesį skirti estetinio suvokimo, jausmų, vaizduotės, psichologinių meninės kūrybos problemų tyrinėjimui. Tačiau Prancūzijoje, dėl tradiciškai stiprios humanitarinės orientacijos, eksperimentinių tyrinėjimų ir tikslųjų metodų banga meno filosofijoje neįgavo didesnio masto kaip Vokietijoje.

Kita vertus, aiškinantis prancūzų estetikos, meno filosofijos ir ypač meno psichologijos raidos ypatumus, į akis krinta keletas esminių teorinės minties raidos bruožų, skiriančių prancūziškąją tradiciją nuo vokiškos ir britiškos. Prancūzijoje, be profesionalių universitetinėje sistemoje dirbusių filosofų, psichologų, menotyrininkų, išskirtinis vaidmuo teko meno praktikams – rašytojams, poetams, dailininkams, kurie užsiėmė ne tik kūryba, bet ir studijavo ir skelbė teorinius darbus. Kūrėjai išskirtinį dėmesį skyrė meno psichologijos problematikai, menininkui, jo kūrybos procesui, vaizduotei, fantazijai, įkvėpimui, intencijai, intencijai, improvizacijai, sumanymo gimimo prielaidoms, emocionalių ir racionalių veiksnių vaidmeniui kūrybos procese, darbin gumui ir pan. Galime paminėti Theophile'į Gauthier, Gustave'ą Flaubert'ą, Charles'ą Baudelaire'ą, Arthur Rimbaud, Paulį Verlaine'ą, Paulį Cézanne, Albertą Gleizes, Paulį Valéry, Paulį Claudelį, Paulį Eluardą, Guillaume'ą Apollinaire'ą, Blaise'ą Cendreres, Marcelį Proustą, Pablą Picasso ir kitus autorius, kurių idėjos ir teoriniai darbai formavo pagrindinių meno psichologijos problemų lauką.

Naujai atgimstanti pozityvizmo banga nenutraukė ryšių su prancūziškąja spiritualistinės estetikos ir meno psichologijos tradicija. Jungiamoji grandis buvo tuomet populiarus meno kritikas ir filosofas elitinės *l'École Normale Supérieure* auklėtinis Eugène Véronas, kuris estetikos ir meno filosofijos problematiką pasuko psichologizavimo kryptimi. Jo veikalas *L'esthétique (Estetika)*, pasirodęs 1878 m., sukėlė didžiulį susidomėjimą ir buvo išverstas ne tik į pagrindines Vakarų, bet ir japonų kalbą. Rutuliodamas romantikams ir neklasikinės meno filosofijos šalininkams būdingas individualistines tendencijas, jis išskirtinį dėmesį sutelkė į menininką ir jo kūrybinį potencialą, plėtodamas „menininko individualybės arba kitais žodžiais tariant meninio genijaus filosofinių apraiškų tyrinėjimą“¹.

Kita vertus, atmesdamas klasikinės estetikos ir meno filosofijos tradicijai būdingą grožio sureikšminimą, Véronas perkėlė tyrimų akcentus į estetinių išgyvenimų pažinimą. Taip mokslininkas pasineria į asociatyvinei psichologijai būdingą problemų lauką ir estetiškumo fenomeno savitumą tiesiogiai susieja su meno kūrinių suvokimo procese patiriamais malonumo ar nemalonumo jausmais. Regėjimo ir klausos malonumus jis laikė itin svarbiais, kadangi jie tiesiogiai siejasi su jausmų ir idėjų gimimo centrais smegenyse. Iš čia plaukia dvi pagrindinės meno orientacijos galimybės į atminties ir regos bei klausos organų sukeltus jausminius malonumus, įvairias optines ir garsines vibracijas, kurios savo ruožtu sąlygoja polinkį į skirtingas meninės saviraiškos formas: *ekspresyvas*, kurios perteikia intelektualias emocijas,

ir *dekoratyvias*, žavinčias pirmiausia regą ir klausą.

Įvairūs išoriniai dirgikliai, anot Vérono, per jusles veikia žmogaus smegenis ir kartu intelektinę, moralinę ir kūrybinę jo veiklą. Mokslininkas ieškojo objektyvių fiziologinių estetinės ir meninės veiklos ištakų. Poeziją jis aukštino kaip vienintelę meno rūšį, pajėgiančią tiesiogiai reikšti jausmus ir idėjas. Poetinis menas, remdamasis muzikalumu, kalbos atspalviais, veikia suvokėjų sąmonę garsinėmis vibracijomis.

Kita vertus, Vérono meno psichologijos samprata buvo veikiamą estetinės ir meno filosofijos sociologizavimo tradicijos. Intelektinius menininko kūrybinio potencialo ir meninės kūrybos proceso aspektus jis susiejo su socialumo ir simpatijos jausmais, kuriems priskiriamas išskirtinis vaidmuo žmonijos intelektinės brandos ir meno raidos procesuose². Istorinė meno raida čia tiesiogiai siejama su minėtų reiškinių plėtote.

Posūkis nuo pozityvizmo į humanitarinės pakraipos meno psichologijos koncepcijas išryškėjo XIX ir XX a. sandūros prancūzų mąstytojo Victorio Bascho veikaluose. Jis išgarsėjo vokiečių fundamentalių estetinių veikalų analize. 1896 m. Bascho publikavo pirmąją keturių tomų estetikos istorijos knygą³, kurioje didelis dėmesys skiriamas psichologinei *įsijautimo* teorijos problemai. Atskirus *įsijautimo* teorijos elementus jis analizavo ir publikavo estetikai, individualizmui, intelektiniam gyvenimui skirtuose kūriniuose. Įsijautimą Baschas susiejo su simboliškumu, aiškindamas *simbolinio įsijautimo* terminą, kaip suvokimo procese suteikiančią kontempliuoja-

miems reiškiniams simbolinę prasmę. Remdamasis įsijautimo teorija jis tyrinėjo įvairius estetinio suvokimo, menininko kūrybinio potencialo, kūrybos proceso ir meno kūrinų aspektus. Jis bandė išspręsti estetikos ir meno psichologijos probleminių laukų specifiškumo problemą, remdamasis vokiečių tradicija. Vis dėlto pagrindinėmis teorinėmis ir metodologinėmis nuostatomis bei išskirtiniu dėmesiu meno praktikos teoriniam apibendrinimui jis buvo tipiškas prancūzų kultūros reiškiny, kuris daugybe gijų siejosi su savo amžininkų ir sekėjų E. Souriau, H. Delacroix ir A. Malraux plėtojamomis meno psichologijos koncepcijomis.

Aptardami ankstyvojo prancūziškosios meno psichologijos tapsmo etapą ir palygindami jį su vokiška tradicija, galime konstatuoti, kad prancūzų psichologinėje estetikoje neprigijo susidomėjimas empiriniais eksperimentiniais tyrimais. Empirizmas Prancūzijoje ilgai buvo nustelbtas tyrimų, kokią vietą humanitarinių mokslų sistemoje užima meno psichologija, jos teorinių priėgų savitumas, psichologiniai ir socialiniai-psichologiniai meno kūrinio aspektai, meno kūrinų poveikis suvokėjui (E. Souriau, H. Delacroix, A. Malraux, J. Weber, D. Huisman, R. Francès, R. Huyghe ir kt).

Naujas prancūzų meno psichologijos raidos etapas, kuriame jau pereinama prie sistemingos ir kompleksinės specifiinių meno psichologijos problemų analizės, siejamas su 1927 m. paskelbta programine Henri Delacroix knyga *Psychologie de l'art. Essai sur l'activité artistique* („Meno psichologija. Esė apie menininko

kūrybinį aktyvumą“). Knygos pradžioje autorius atsiriboja nuo pretenzijų pateikti vientisą meno filosofijos ar meno psichologijos koncepciją⁴. Vis dėlto greta L. Vygotskio darbo *Meno psichologija* Delacroix knyga neabejotinai yra vienas giliausių ir išsamiausių Vakarų mąstymo tradicijas iki Antrojo pasaulinio karo atitinkančių meno psichologijos kūrinių. Knygoje išryškėjo autoriaus dėmesys C. Fiedlerio plėtojamoms menininko kūrybinį aktyvumą aukštinančioms idėjoms, socialinei psichologinei meninės kūrybos subjekto, jo kūrybinės veiklos produktų – meno kūrinių – analizei ir įvairiems psichologiniams meninio suvokimo ir meninių vertybių kūrimo aspektams. Ši, užsibrėžtos programos daugiasluksniškumą, dalinai atspindi ir minėtos Delacroix knygos pavadinimas.

Pagrindiniu savo tyrinėjimo objektu Delacroix skelbia ne meną, o kūrybinį mąstymą ir tuos išaukštintus jausmus, kurie yra būtini autentiškam meninės kūrybos proceso ir jo produkto, meno kūrinio, supratimui. Knygą sudaro dvi pagrindinės dalys. Pirmoje – dėmesys sutelkiamas į žaidimo fenomeno svarbą meninėje kūryboje, žaidimo ir meninės kūrybos santykių aptarimą, toliau pereinama prie estetinių ir psichologinių meninės kūrybos aspektų, įvairių kūrėjo būsenų analizės, idėjų kontempliacijos problemų ir, pagaliau, menininko ir kūrinio santykių aptarimo. Antroje – jau daugelis konkrečių muzikos, poezijos ir tapybos kūrybos problemų analizuojamos estetiniu ir psichologiniu požiūriais.

Remdamasis konkrečiais muzikos, poezijos, tapybos istorijos pavyzdžiais, jis susitelkia į žaidybinės meno prigim-

ties, meninio suvokimo, psichologinės menininko asmenybės ir jo meninės kūrybos proceso problemas. Delacroix ne tik pasižymėjo ypatingu subtilumu, tačiau neabejotinai buvo vienas išvalgiausių mąstytojų tuometinės dar tik besikristalizuojančios meno psichologijos plotmėje, klojusių naujo probleminio tyrinėjimo lauko meninės kūrybos procesų psichologijos problematikos pamatus.

Pasinerdamas į meno psichologijos problemų visumą Delacroix taikliai pastebi, kad „žvelgiant psichologiniu aspektu panašumai neretai ištrina, nustelbia skirtumus“⁵. Meninės kūrybos esmėje jis išvelgia nepaprastai svarbią žaidybinės prigimties kūrybinę nuostatą: „Žinoma, – pabrėžia jis, – žaidimas yra taip pat kaip ir menas atpalaiduotas ir laisvas nuo tikrovės“⁶.

Meną Delacroix aiškina kaip kūrybą, kaip giliausių dvasios polėkių įgyvendinimą. *Menininkas-stebėtojas ar kūrėjas (l'artiste-contemplateur ou créateur)* yra apdovanojamas ypatingais sugebėjimais: išsiskiria konkrečiam žemės rutulio regionui būdingais vienokiais ar kitokiais jausmų, išpūdžių sklaidos bruožais. Menininkas yra tarsi nulemtas konkrečių jausminių pojūčių sklaidos formoms. Kita vertus, meno kūrinys skleidžiasi tarsi paskutinis meno žodis ir kartu yra menininko paslaptingo pabaiga. Iš čia plaukia ir savitas požiūris į menininko kūrybos procesą ir kūrybinės veiklos rezultatus. Visas menininko kūrėjo darbas yra nukreiptas į konkrečios darnios visumos, sudėtinių elementų harmonijos įprasminimą konkrečiame meno kūrinyje, kuriame harmoningose formose tarsi užsisklendžia konkretus žmogaus gyvenimo aspektas.

Remdamasis Etienne Souriau estetiškais nuostatomis Delacroix taip pat aiškinasi savo santykius su vokiečių estetikos, meno filosofijos ir meno psichologijos tyrinėjimuose didžiulę įtaką įgavusią *Einfühlung (išijautimo)* teorija. Jis kelia probleminius klausimus: Ar *išijautimo* teorija iki šiol išsaugoja mokslinę vertę? Kiek yra pagrįstas jos šalininkų teigimas, jog estetiniame meninės kūrybos ar jos rezultatų suvokimo akte mes susitapatiname su suvokiamais objektais? Į šiuos klausimus jis neduoda vienareikšmio atsakymo, tačiau pripažįsta, kad realiame gyvenime, ir ypač kūrybinėje veikloje, neretai tarsi įkvepiame gyvybę daiktams, tai yra sudvasiname juos, ir palaikydami ryšį tarp daiktų suteikiame mūsų santykiams su jais tam tikrą įtaigumą. Tai yra tarsi žaismas tarp manęs ir ne manęs, tarp suvaržymui būdingos įtampos ir svaigaus laisvės pojūčio.

Delacroix taikliai pastebi, kad *išijautimo* ir simpatijos sklaidos procesai analizuojant juos psichologiniu aspektu išsiskiria asmenybės kūrybinio potencialo sudėtinių komponentų turtingumu. Iš jų jis išskiria mįslingą reiškinį intenciją, jos raiškos formų įvairovę. Būtent intencija Delacroix meno psichologijos koncepcijoje tampa svarbiu daugybės meninės kūrybos procesų aspektų pažinimo instrumentu, kadangi padeda suvokėjui pažinti įvairių meninės kūrybos etapų ir juose gimusių meno kūrinių gelminius sluoksnius.

Delacroix domina *išijautimo* teorijos šalininkų apmąstymai, kuriuose išskirtinis dėmesys buvo teikiamas įvairių intencijos apraiškų psichologiniam tyrinėjimui. *Išijautimo* teorijos šalininkus Delacroix traktuoja kaip postkantiškojo

romantizmo, tai yra Fr. Schellingo ir A. Schopenhauerio meno filosofijos idėjų sklaidos išdava. Jis pripažįsta neabejotinus Schopenhauerio nuopelnus šioje srityje, tačiau daug nuosaikiau vertina T. Lipso, J. Volkelto, E. Grosse'o, R. Müller-Freinfelso teorijas.

Meninės kūrybos procese ir estetinio suvokimo akte mus stipriai emocionaliai veikia įvairios įtaigios ritmingos formos, spalvos, garsai ir jos tarsi tampa neatsiejama mūsų savasties dalimi. Netgi spalvose ir garsuose skleidžiasi ne tik įvairūs formos elementai, tačiau ir ypatingos vibracijos, kurios veikia suvokėjo sąmonę ir sukelia harmoningais ar struktūriniais įvairių meno formų santykiais konkrečius simpatijos jausmus, skatinančius giliau įsijausti į suvokiamų struktūrų esmę, nejučiomis tarpusavyje lyginti jų vitališką sklaidą.

Delacroix kritiškai aptaria Lipso *įsijautimo* teoriją, jos esmėje slypintį simpatijos jausmą. Jis Lipso ir kitų vokiečių *įsijautimo* teorijos šalininkų nuostatuose įžvelgia moksliskumui pavojingą neapibrėžtumą ir teigia, kad reikėtų tiksliau apibrėžti estetinį šio principo pobūdį, antraip tokios pamatinės šios teorijos sąvokos kaip pamėgdžiojimas, simpatija, gyvybės įkvėpimas tampa visiškai banalios. „Lipso, – pabrėžia jis, – estetinė simpatija pašalina tuos tikrovės elementus, kurie būdingi įprastiniam kasdieniam gyvenimui; ji suponuoja atsiribojimą nuo objekto“⁴⁷. Problemos esmė glūdi aiškiai apibrėžtame ir tikslame nusakyme sąlygų, tų subjektyvių ir objektyvių jausmų žaismų ir sprendimų kuriuos kai kurie daiktai sukelia mumyse. Taip atsiranda nauji santykiai tarp daiktų ir

mūsų, kurie yra esminis estetiškas faktas; daiktų medžiaga, jų forma, turinys, tai yra idėja, kuri atspindi tai, kas atsiranda iš kitur. Mes patiriame estetinės simpatijos jausmą suvokiamiems daiktams priklausomai nuo jų vertės, dydžio ar jų sandaros, mus suvaržo jų konstravimas kaip meno objektų“⁴⁸. Iš čia plaukia priekaištai Lipso ir jo sekėjo Volkelto koncepcijai dėl simpatijos jausmo suvulgarinimo.

Meno psichologijos problemų aspektu bene įdomiausi yra Delacroix apmąstymai apie meno prigimtį, menininko kūrybinį potencialą ir ypač meninės kūrybos proceso ypatumus. Šiose srityse jis atsiskleidžia kaip itin išvalgus mąstytojas, subtiliai gvildenantis sudėtingiausias problemas ir kritiškai žvelgiantis į anksesnės psichologinės estetikos ir meno psichologijos laimėjimus. Jis primena apie klasikinei meno filosofijai būdingą kalbėjimo apie menininką apskritai ir jo kūrybinės raiškos formas neapibrėžtumą. Menininkas jam pirmiausia yra tai, kas reiškiasi konkrečiu muziko, poeto, tapytojo pavidalu, visų šių konkrečių be galo individualių apraiškų įvairove. Todėl ir jo kūrybos produktas, meno kūrinys neišvengiamai atspindi konkrečios asmenybės kūrybinio potencialo, gyvenimiškos patirties, profesinių įgūdžių, estetinių idealų, prioritetų ir daugybės kitų savybių individualumą.

Kita vertus, kiekvienas menininkas siekia meninės kūrybos procese, remdamasis savo unikaliomis kūrybinėmis galiomis, išreikšti ji konkrečią būties akimirką jaudinančias idėjas. Įkvėpimas Delacroix meno psichologijos koncepcijoje tampa išskirtinės svarbos menininko

kūrybinio potencialo ir paties kūrybos proceso komponentu. Jis aiškinamas kaip kūrybos proceso versmė, gaivinanti kūrėjo dvasią, suteikianti postūmius daugybės kitų meninės kūrybos proceso komponentų spontaniškai sklaidai. „Įkvėpimas, – pabrėžia jis, – yra savotiškas šokas, lyg emocijų antplūdis, tarsi ūmus kerintis dėmesys. Tai savotiškas pusiausvyros pažeidimas ir naujas prisitaikymas, naujas sisteminimas. Gyvenimo ritmas skleidžiasi be pertraukos. Nauji ritmai atsiranda. Mentalinių veiksmų eiga sustoja; atsiranda kai kurie nauji dalykai“⁹. Neatsitiktinai įkvėpimo ir su juo susijusių kitų spontaniškai besiskleidžiančių menininko kūrybinio potencialo elementų aptarimui Delacroix savo knygoje skiria daug vietos.

Įkvėpimas suteikia kūrėjui pradinį impulsą, tačiau vėliau kūryboje skleidžiasi daugybė kitų emocionalių ir racionalių meninės kūrybos proceso komponentų, kurie kūrėjui kelia daug papildomų sunkumų siekiant išsaugoti pirmą pradinį kūrybinių nuostatų švarumą. Todėl, anot Delacroix, labai svarbu kūrėjui kuriant „naujai sugrįžti prie kuriamo kūrinio detaliu visumos atitikimo pirminėms nuostatoms“¹⁰. Kalbėdamas apie meno prigimtį ir meninės kūrybos procese spontaniškai veikiančius įvairius menininko kūrybinio potencialo elementus jis nuolatos pabrėžia iš anksto neprogramuojamą sudėtingiausią spontaniškų sunkiai fiksuojamų intuityvių, emocionalių, žaidybinių ir jiems oponuojančių daugybės racionalių apoloniškos prigimties veiksnių sąveiką. „Menas, vadinausi, – rašo jis, – yra daug sudėtingesnė nei žaidimas veikla. [...] Menas, kaip ir žai-

dimas, yra kūrybinis žaismas, tačiau jis kuria harmoningą tikrovę, jis kuria pasaulį, kuris įsipareigoja prasmei savo tvarka ir dėsniais“¹¹.

Taigi šioje srityje Delacroix iškyla kaip vienas išvalgiausių savo meto mąstytojų, nubrėžusių perspektyviausio meno psichologijos ir iš jos vėliau išsirutuliojusios meninės kūrybos procesų psichologijos koncepcijas. Šių idėjų poveikis jaučiamas dviejų kitų mąstytojų A. Malraux ir D. Huismano veikaluose.

XX a. antrosios pusės vienas įtakingiausių prancūzų meno filosofų André Malraux išplėtojo savitą meno psichologijos koncepciją. Pirmąsias meno psichologijos idėjas jis pradėjo skelbti 1937 m. Fundamentalią veikalą *La psychologie de l'art* („Meno psichologija“, 1947–1953) trimis skirtingomis knygomis jis publikavo vėliau. Malraux menkai domino meno psichologijos objekto, teorinių ištakų, santykių su giminiškomis disciplinomis, tyrinėjimo metodų, kategorijų sistemos ir kitos panašios problemos. Jis žvelgė į meno psichologiją kaip į neatsiejamą universalios humanistinės prigimties meno filosofijos dalį, kurios dėmesio centre psichologiniai meninės kūrybos ir meno kūrinių suvokimo aspektai. Pasielkęs platų pasaulinės meninės kultūros kontekstą, Malraux pirmiausia analizuoja autentiškos meninės kūrybos skiriamuosius bruožus ir įvairius skirtingose civilizacijose sukurtus aukštus autentiškumo kriterijus. Malraux meno psichologijoje savitai transformuojasi vokiškosios *įsijautimo* teorijos idėjos, kurios persipina su programinėmis komparatyvistinės meno filosofijos ir menotyros nuostatomis. Malraux meno filosofijos ir

meno psichologijos idėjos aptartos anksčiau skelbtuose tekstuose¹².

Kitas V. Bascho sekėjas ir E. Souriaui mokinys D. Huismanas, skirtingai nei Malraux, pradeda savo meno psichologijos problematikos tyrinėjimus nuo aiškesnio tyrinėjimo objekto ir pagrindinių problemų lauko apibrėžimo. Jo manymu, meno psichologija yra sudėtinė platesnio estetinio pažinimo dalis, kurios dėmesio lauke yra psichologinių meninio suvokimo ir kūrybos problemų tyrinėjimas. Iš čia kyla trys pagrindinės meno psichologijos probleminės sritys: suvokimas, meninė kūryba ir meninis atlikimas. Veikiamas V. Bascho idėjų, meninio suvokimo problemas Huismanas glaudžiai sieja su estetinio pasitenkinimo problemomis, tačiau jam labiausiai rūpi meninės kūrybos procesų psichologijos problemos. Kūrybą jis aiškina kaip džiaugsmingą gimdymo procesą, artimą religinei ekstazei. Išskėles meninio įkvėpimo svarbą, pagrindiniais kūrybinio proceso veiksniais Huismanas laiko originalumą, spontaniškumą ir kokybinį produktyvumą.

Huismanas yra nuoseklus intuityvistinės meno psichologijos šalininkas, apribojantis proto ir racionalių veiksnių vaidmenį meninės kūrybos eigoje. „Apmaštymai, – rašo jis, – kaip pagalbinis veiksnys skleidžiasi mene. [...] Meninės kūrybos psichologija gali aprėpti kūrėjo sąmonę tik vientisu žvilgsniu, neskaidydama į dalis kūrybos ištakų ir proceso“¹³. Sutelkęs pagrindinį dėmesį į ganėtinai siauras psichologines muzikos ir aktorinio meno kūrybinių atlikimo bei interpretacijos problemas, meno psichologijos koncepcijoje Huismanas atriboja meni-

nės kūrybos ir meno kūrybinių kontempliacijos problematiką. Šis, priešingas universalistinėms Malraux intencijoms, sąmoningas tyrimų lauko susiaurinimas tikriausiai ir buvo pagrindinė Huismano menkesnio poveikio meno psichologijos idėjų istorijai pagrindinė priežastis.

Šiuo požiūriu daug perspektyvesnią kelią pasirinko du kiti meno psichologijos kūrėjai, J. Weberis ir R. Francès, kurie daugiau dėmesio skyrė aktualių teorinių ir metodologinių meno psichologijos problemų sprendimui. Knygą *Meno psichologija* psichoanalizės adeptas J. Weberis pradeda meno psichologijos objekto ir metodų specifiškumo, jos santykių su estetika, meno filosofija, menotyra ir meno kritika aiškinimu. Weberis pabrėžia, jog meno psichologijos problemos glaudžiai siejasi su minėtais giminingais mokslais ir jų metodologiniais principais. „Meno psichologija, – rašo Weberis, – mes laikome sąmoningų ir nesąmoningų būsenų, susijusių su meno kūrybinių kūrimu ir kontempliacija, tyrimą“¹⁴.

Pagrindinis meno psichologijos tyrinėjimo objektas prancūzų teoretikui yra suvokėjas, menininkas ir meno kūrinys, todėl ir meno psichologijoje jis tiria tris pagrindines problemų grupes: suvokimo psichologiją, meninės kūrybos procesų psichologiją ir meno kūrinio psichologiją, kuri gvildinama tiek psichologiniu, tiek ir ontologiniu aspektais. Remdamasis psichoanalizės laimėjimais, Weberis introspekciją, psichoanalitinę ir psichofenomenologinį tyrimus skelbia pagrindiniais meno psichologijos metodais. Jo veikaluose jaučiamas stiprus psichoanalitinių tyrinėjimo strategijų ir metodų poveikis, kuris neretai mokslininką nu-

kreipia į mažiau reikšmingų meno psichologijos raidai periferinių problemų tyrinėjimus.

Robertas Francès teorinių ir metodologinių nuostatų požiūriu buvo nuoseklesnis mąstytojas, išdėstęs savo koncepciją monografijoje *Psychologie de l'esthétique* („Estetikos psichologija“). Meno psichologijos tyrinėjimo sritį jis atribojo nuo kitos artimos probleminės srities, pavadintos *psychologie de l'esthétique* (estetikos psichologija). „Estetikos psichologija, – rašo jis, – nėra meno psichologija. Šis terminas pakeistas atsižvelgiant į srities, su kuria tai susiję, išplėtimą. Iš atsargumo ir kartu norėdama pasipriešinti grožio filosofijos kraštutinėms spekuliacijoms nūdienos pozityvioji estetika po truputėlį liaujasi buvusi mokslu apie grožį, siekdama likti tik mokslu apie meną, arba, dar geriau – mąstymu apie meną. Tačiau kiek šis ribotas atsargumas galėjo atrodyti pateisinamas, kai trūko išbandytų tyrinėjimo metodų, tiek jis nenaudingas ir fatališkas dabar, kai humanitariniai mokslai įvaldė priemones, leidžiančias nustatyti faktus ir santykius, kurie suklaidina individualų stebėjimą, atrodo palikti likimo valiai ir chaotiški [...] Taigi čia kalbama apie estetiką, bendresnę nei mokslas apie meną, o jos išplėtimas sutampa su plėtote tokių tyrinėjimų, kurių griežtą metodologinę kontrolę galima įvertinti“¹⁵.

Be tradicinėmis tapusių meno psichologijos problemų, mokslininką domino ir iš meno psichologijos vėliau išsirutuliojusios subdisciplinos – meninės kūrybos procesų psichologijos problemos, kurių tarpdalykiniam tyrinėjimui jis įvairiuose darbuose skyrė didžiulį dėmesį. Ypatin-

gas Francès susidomėjimo objektas buvo meninės kūrybos ir komunikacijos problemų laukas, kuriame jis išskyrė meninės kūrybos, meninių elementų, meno kūrybių suvokimo, vertinimo, įvairių menų formalios kalbos ir semantinių struktūrų problemas. Meno psichologija čia susipina su estetika, estetikos psichologija, psichosociologija, meninės kūrybos procesų psichologija ir kitomis psichologinius meno aspektus tyrinėjančiomis subdisciplinomis. „Visi šie klausimai, – rašo Francès, – svarstomi vienu metu ir pagal bendrus požymius, be ypatingų nuorodų į sociokultūrinius ir istorinius pokyčius ar ypač stengiantis išryškinti pakitimus, lyginant kultūras arba civilizacijas. Kiekvienas iš šių dviejų kelių yra savaip svarbus ir negali pakeisti vienas kito. Prasminga lyginti tik tai, kas giliai pažįstama. Mechanizmų supratimas palengvina detalizuotą jų funkcionavimo konkrečios kultūros rėmuose analizę. Tarpkultūriniai palyginimai pagaliau parodo tai, kas iš šio mechanizmo lieka, kinta ar išnyksta kitoje aplinkoje“¹⁶.

Vėliau meno psichologijos teorines ir metodologines nuostatas mokslininkas apibendrino straipsnyje, paskelbtame kolektyviniame veikalė *Psychologie de l'art et de l'esthétique* („Meno ir estetikos psichologija“), kurio įvadinėje dalyje jis pabrėžė: „Šis kolektyvinis veikalas pirmiausia yra įvairiuose humanitariniuose moksluose atliktų tyrinėjimų rezultatų sintezė – ir specialiai psichologijoje – meno srityje, plačiau žvelgiant, estetikos“¹⁷.

A. Malraux, J. Weberio, R. Francès ir kitų prancūzų meno psichologijos šalininkų siekimas išplėsti meno psichologijos įtakos lauką ir sustiprinti jos teori-

nį bei metodologinį pagrindą neliko be pėdsakų. Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais prancūzų meno psichologijoje pastebimai sustiprėjo fenomenologinės,

hermeneutinės, psichoanalitinės ir semiotinės metodologijos poveikis ir randasi vis daugiau tarpdalykinių ir specializuotų konkrečių problemų tyrinėjimų.

Literatūra ir nuorodos:

- ¹ Eugène Véron. *L'esthétique*. – Paris: Vrin, 2007 (1878), p. 132.
- ² Ten pat, p. 108.
- ³ Žr. Victor Basch. *Essai critique sur l'esthétique de Kant*. Paris: F. Alcan, 1896.
- ⁴ Žr. Henri Delacroix. *Psychologie de l'art. Essai sur l'activité artistique*. – Paris: F. Alcan, 1927, p. 1.
- ⁵ Ten pat, p. 43.
- ⁶ Ten pat, p. 43–44.
- ⁷ Ten pat, p. 53.
- ⁸ Ten pat, p. 53.
- ⁹ Ten pat, p. 184.
- ¹⁰ Ten pat, p. 210.
- ¹¹ Ten pat, p. 45.
- ¹² Žr. pvz., Andrijauskas A. *André Malraux meno filosofija*. // *Filosofija, sociologija*, 1993, Nr. 1, p. 55–62.
- ¹³ Denis Huisman. *L'esthétique*. – Paris: PUF, 1954, p. 83.
- ¹⁴ Jean-Paul Weber. *La psychologie de l'art*. – Paris: PUF, 1961, p. 1.
- ¹⁵ Robert Francès. *Psychologie de l'esthétique*. – Paris: PUF, 1968, p. 1–2.
- ¹⁶ Ten pat, p. 14–15.
- ¹⁷ *Psychologie de l'art et de l'esthétique*. Robert Francès, collaborateurs: Yvonne Bernard et al. – Paris: PUF, 1979, p. 7.

B. d.